

Εξηγήσεις σχετικά με την δυσκολία που πάντα παρουσιάζει η ένταξη ή ακόμη και η απλή συνύπαρξη των αρχαιοπολιτικών χώρων μέσα στα κέντρα σύγχρονων πόλεων μπορούμε να αναζητήσουμε στο θεωρητικό προσδιορισμό της έννοιας του ιστορικού τόπου και τις εξίσου σημαντικές δυσκολίες που αυτός παρουσιάζει.

Η έννοια του τόπου, είναι ένα μεγάλο πεδίο παγκόσμιας επαναπροσέγγισης σήμερα, όχι μόνο από τους αρχιτέκτονες και τους ενασχολούντες με τον χώρο. Το μεγάλο στοίχημα που θα πρέπει να κερδίσουν οι πόλεις στην αυγή της τρίτης χιλιετίας - σε μια εποχή που η επικοινωνία δεν απαιτεί κατ' ανάγκη τη χωρική συνεύρεση - είναι να ξανακερδίσουν τον ρεαλιστικό τόπο, να ξαναβρούν της χαμένες του ποιότητες, την κλίμακα, τις αισθήσεις και εικόνες, τη βιωματική μνήμη, όλα εκείνα τα στοιχεία που δεν μεταφέρονται και δεν μεταβιβάζονται με κανένα ηλεκτρονικό τρόπο, να ξαναβρούν τελικά την ηθισμένη "ηθική του τόπου"¹

1 το πρόβλημα ερμηνείας του ιστορικού τόπου

Οδός Ολυμπιάδος - Κινστέρνα (1997)

Η μεγαλύτερη δυσκολία κατανόησης ενός τόπου, έγκειται στο γεγονός, ότι η αντίληψή μας για αυτόν εμπεριέχει καλυμμένη την έννοια του χρόνου. Συσσωρεύει μέσα του ερείπια, σύμβολα, γλώσσες, βιωματικές μνήμες, δεν είναι ποτέ ο ίδιος και έτσι δεν μπορεί να υπακούσει σε μια εύκολη τυπολογική ανάλυση. Μπορεί να δει κανείς τον τόπο ως ένα μουσείο που διατηρεί καταγραμμένες όλες τις ανθρώπινες πράξεις στην διάρκεια του χρόνου.

Η πολύπλοκη και "γοττευτική" σχέση του τόπου με το χρόνο έχει απασχολήσει πολλούς λογοτέχνες στην προσπάθειά τους να περιγράψουν μια γνώριμή τους πόλη. "Δεν είναι πια το παλιό Παρίσι. Η μορφή μιας πόλης / αλλιάζει πιο γρήγορα, αλίμονο από ό,τι η καρδιά ενός θνητού"², γράφει ο Baudelaire, που οι κριτικές του σκέψεις για την πόλη είναι από τις πιο εκπληκτικές. Και ο Marcel Proust στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο, προσπαθεί να αποδώσει την περιγραφή του Δάσους της Βουλώνης: "...η απάνθρωπη ερημιά του δάσους, με βοηθούσε να καταλάβω καλύτερα την αντίφαση που υπάρχει όταν αναζητάς την πραγματικότητα στις εικόνες της μνήμης, από τις οποίες θα λείπει πάντα η γοττεία που προέρχεται από την ίδια την μνήμη και από το γεγονός ότι δεν τις συλλομβάνουν οι αισθήσεις μας. Η πραγματικότητα που είχα γνωρίσει δεν υπήρχε πια"³.

"Δεινόν τε και χαλεπόν ημφθίναι ο τόπος", λείει ο Αριστοτέλης, δηλώνοντας το δύσκολο πόνημα της κατανόησης του τόπου. Και σίγουρα γίνεται δυσκολότερο όταν μιλάμε για την κατανόηση και τον προσδιορισμό της έννοιας του ιστορικού τόπου, που συνυπάρχει με ένα

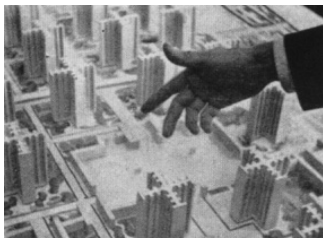
1. Ήταν χαρακτηριστικός ο τίτλος της 7^{ης} Διεθνούς Αρχιτεκτονικής Έκθεσης, Biennale της Βενετίας: *City-Less aesthetics more ethics*, που επανέφερε το θέμα της ηθικής των επεμβάσεων, τις ποιότητες του παραγόμενου χώρου, την συμβολική του τόπου, σε μια εποχή "αισθητικής" και μορφολογικής παντοδυναμίας.

2. Charles Baudelaire: *"Les Fleures du Mal"*

3. Marcel Proust: *"Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο"*, Εκδόσεις Ηριδανός. Μετάφραση Παύλος Ζάνας.

σύγχρονο περιβάλλον. Η συνύπαρξη και η επικάλυψη πολλαπλών χρονικών στιγμών στην ίδια τοποθεσία, κάνει πολυπλοκότερο το ζήτημα. Ένας αρχαιολογικός χώρος μέσα σε σύγχρονο αστικό ιστό διατηρεί τον προσδιορισμό του ως "περίκλειστος χώρος", ως "άβατον", ως χώρος φύλαξης της μνήμης ενός πολιτισμού - μια λειτουργία απαραίτητη, αλλιώς όχι παράλληλη με τη ροή και τον αμφίδρομο χαρακτήρα της σύγχρονης πόλης. Η ιστορική πόλη έρχεται από το παρελθόν, από τα ίχνη που αυτό μας άφησε, και τα διατηρεί μέσα στις υπάρχουσες σύγχρονες δομές της. Αυτή η διαδικασία εξέλιξης δημιουργεί έναν κατακερματισμό των χρόνων, μια ρωγμή στη διαδοχή των αστικών γεγονότων, ένα σύστημα ασυνέχειας. Για ένα χώρο, όπως ο αρχαιολογικός, που βρίσκεται στις παρυφές ενός διαρκώς μεταλλιασόμενου αστικού ιστού, εκεί όπου η δυναμική συνέχεια και ομοιογένειά του υποχωρεί ή διακόπτεται απότομα, ο χρόνος κυλά διαφορετικά και αποκτά διαφορετικές διαστάσεις.

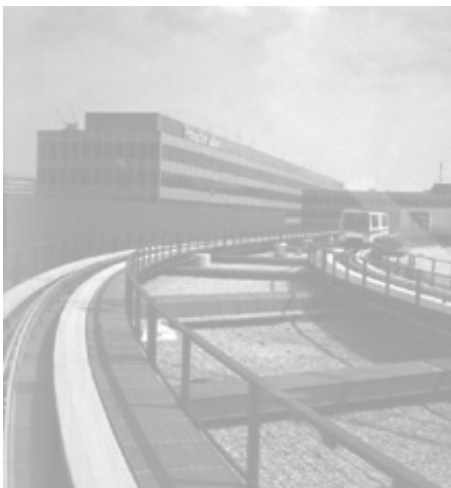
Ο Χρήστος Παπούλιας αναζητώντας να αποδώσει έναν προσδιορισμό του αρχαιολογικού τόπου, ανατρέχει στο κείμενο του Michel Foucault για την ετεροτοπία, όπου συγκαταλέγονται ως ετεροτοπικοί τόποι, τα μουσεία και τα νεκροταφεία. Σύμφωνα με την ερμηνεία του Παπούλια, οι κατ' εξοχήν ετεροτοπικοί τόποι είναι οι αρχαιολογικοί χώροι, και κυρίως αυτοί που βρίσκονται στα κέντρα των ιστορικών πόλεων· αυτοί οι τόποι δεν καταγράφονται από τον Foucault, ίσως γιατί το Παρίσι δεν διαθέτει τέτοιου μεγέθους αρχαιολογικές τρύπες - ερειπιώνες στον ιστό του.

Το χέρι του Le Corbusier παρουσιάζει το Plan Voisin για το Παρίσι (1923). Το σχέδιο προτείνεται για την ανέγερση του κέντρου του Παρισιού, το ίδιο ως να προτεινόταν για έναν κενό τόπο. Ευτυχώς το σχέδιο δεν υλοποιήθηκε ποτέ.

Μια ολόκληρη γενιά αρχιτεκτόνων, αντιδρώντας στη α-τοπική διαδικασία επιμόρφησης της μορφής, με τον τρόπο που για χρόνια αναπαρήγαγε το Μοντέρνο Κίνημα, αναζήτησε επίμονα "τα σημάδια της συλλογικής μνήμης" και τη ταυτότητα εκείνων των στοιχείων που κάνουν κάθε τόπο μοναδικό. Ο Aldo Rossi στα 1966, με ένα βιβλίο ορόσημο, αναζητά την μοναδικότητα κάθε αστικής δομής, τον "locus solus", μέσα από ένα πλήθος ετερόκλητων χρήσεων και μια διαδικασία μετασχηματισμών, γεγονότων και συμβόλων, μέσα στον ιστορικό χρόνο της πόλης. Για τον Rossi η πόλη η ίδια, είναι η συλλογική μνήμη των πολιτών της. Η μνήμη είναι συνδεδεμένη με τα γεγονότα και τους τόπους, έτσι η πόλη αποτελεί τον "locus" της μνήμης. Η συλλογική μνήμη συμμετέχει στο μετασχηματισμό του χώρου μέσα από τη δράση του κοινωνικού συνόλου. Η θεώρηση του Rossi αντιμετωπίζει την ιστορία ως τρόπο μελέτης της πόλης, ως "υλική δομή" και ως "έργο των χεριών του ανθρώπου", αλλιώς και ως τρόπο ανάγνωσης της ιδέας που έχουμε γι' αυτήν. Με αυτή την έννοια η συλλογική μνήμη γίνεται το νήμα που διαπερνάει όλη την πολυπλοκή δομή της πόλης, το ίδιο όπως η μνήμη διατρέχει ολόκληρη τη ζωή ενός ανθρώπου.

Η ιδέα της πόλης όπως αυτή καταγράφεται μέσα στο συλλογικό υποσυνείδητο απασχολεί και την Christine Boyer, πολλή χρόνια μετά, και από μια διαφορετική σκοπιά. Η Boyer υποστηρίζει ότι η μεταμοντέρνα εικονοποίηση του χώρου και του χρόνου, εκμεταλλεύεται την ιστορία και τα θραύσματα του παρελθόντος για μια ρομαντική και παραπλανητική αντίληψη της πόλης. "... Όμως για να εκτιμήσουν οι θεατές πλήρως ή για να είναι σε θέση να διαβάσουν αυτό το αστικό τοπίο ως κείμενο, πρέπει

να δουν την πόλη όχι μόνο με τυπικούς και λειτουργικούς όρους αλλά και με μορφολογικό τρόπο" (Boyer 1994). Η Boyer αναζητά στα θραύσματα του παρελθόντος το ενοποιητικό νήμα για να συγκροτηθεί "...μια συνεχής αστική τοπογραφία, μια χωρική δομή που καλύπτει πλούσιους και φτωχούς τόπους, τιμητικά και ταπεινά μνημεία, μόνιμες και εφήμερες μορφές, που πρέπει να περιλαμβάνει χώρους δημόσιας συνάθροισης και συζήτησης, αλλά και ιδιωτικούς περιπάτους μνήμης και προσωπικά καταφύγια"

Για πολλούς άλλους συγγραφείς, η ύπαρξη των ιχνών του παρελθόντος στην καρδιά σύγχρονων μητροπόλεων και η συνύπαρξή τους με τα νέα αστικά τοπία, δεν αποτελεί παρά μια μαρτυρία της πολυπληθικότητας των σημερινών πόλεων, και εστιάζουν στην ερμηνεία και στη ανάγκη διατήρησης αυτή της ετερότητας. Ο Marc Augé αντιπαραβάλλει την έννοια του "μη-τόπου" στην κλασική κοινωνιολογική ερμηνεία του τόπου, ως εγγεγραμμένου πολιτισμού σε χώρο και χρόνο. Εάν ένας χώρος έχει αποκτήσει την ταυτότητά του στο συλλογικό υποσυνείδητο, χάρις στις ιστορικές του αναφορές και την βιωματική μνήμη, ένας τόπος που δεν συγκεντρώνει αυτά τα χαρακτηριστικά, καταγράφεται ως "μη τόπος". Η συνύπαρξή τους είναι γνώριμο φαινόμενο των καιρών της υπερμοντερνικότητας⁴.

Η δικαιολογημένα μεγάλη διαφοροποίηση στην ερμηνεία των ιστορικών τόπων που εμφανίζεται στη βιβλιογραφία, οφείλεται στην εξαιρετικά πολυπληθική σχέση μιας πόλης με τα μνημεία της και τους ιστορικούς της τόπους. Είναι μια σχέση που εμπεριέχει πολυπλοκές και ενεργές λειτουργίες ολόκληρης της κοινωνίας, αλλά και των ξεχωριστών μονάδων της: λειτουργίες θρησκευτικές, αισθητικές, συμβολικές και ιδεολογικές, βιωματικές και συναισθηματικές.

Τα πρώτα στοιχεία που προβάλλουν στον καθορισμό ή την κατασκευή της ταυτότητας μιας πόλης, είναι τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί της χώροι. Έτσι η επαναφορά στη μνημονική και συμβολική ανάγνωση της πόλης, πέρα από τις άμεσες εφαρμογές της στην πολιτιστική - τουριστική οικονομία της, εμπεριέχει και μια σειρά από "βαριές" όψεις πολιτικού και ιδεολογικού χαρακτήρα, που με τη σειρά τους οδηγούν σε αποκλίνουσες ερμηνείες και συγκρούσεις. Επίσης η διαδικασία διατήρησης και προστασία τους, συνεπάγεται χωρικές και υλικές "θυσίες" για τη σύγχρονη πόλη, που το κεντρικό κράτος ή η τοπική κοινωνία καλούνται να αναλάβουν. Όλες αυτές οι πολυπλοκές και πολυεπίπεδες σχέσεις υπαγορεύουν τελικά τρόπους ανάγνωσης και θέασης των συμβολικά φορτισμένων ιστορικών τόπων και λαμβάνουν υλική και αισθητική μορφή μέσα από την διαμόρφωση των ίδιων των μνημείων και του άμεσου περιβάλλοντός τους. Σήμερα, μέσα σε ένα καθεστώς παγκοσμιοποίησης,

4. Για τον Augé οι "μη τόποι" είναι συγκεκριμένοι φυσικοί χώροι (αεροδρόμια, σταθμοί νέων δικτύων, νέα εμπορικά συγκροτήματα κ.ά) αλλά και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ατόμων - ταξιδιωτών με αυτούς. Αξίζει εδώ να παρατηρήσουμε πως ο Augé υποστηρίζει πως, ενώ οι ανθρωπολογικοί - ιστορικοί τόποι δημιουργούν γύρω τους ένα πλέγμα οργανικών δεσμών, οι "μη - τόποι" αντίθετα, αποσπείνουν μια συμβατική μοναξιά.

το τοπικό και η αναζήτηση της ιδιαιτερότητας αναδύεται σε ένα σημαντικό πεδίο, που αναζητεί τη σχέση του με το παγκόσμιο. Υπάρχουν πολλά θέματα και εν εξελίξει αναζητήσεις για τον επαναπροσδιορισμό των μνημειακών χώρων, της "αστικής αυθεντικότητας", της τοπικής ταυτότητας, αλληλά και της σχέσης αισθητικής και κοινωνίας.

Όμως παρά τις όποιες διαφορές στις αναλύσεις των μελετητών του χώρου, και το διαφορετικό σημείο εκκίνησης του καθενός, ο τελικός στόχος της προστασίας και της διατήρησης των ιστορικών χαρακτηριστικών του τόπου, παραμένει ο ίδιος. Στην σημερινή μάχιση θεώρηση των προβλημάτων των πόλεων, η παράμετρος της διατήρησης και διαχείρισης των ιστορικών τόπων, αποκτά μια περαιτέρω διάσταση - τη διάσταση της βιωσιμότητας. Αποτελούν ένα πολύτιμο υλικό, ένα απόθεμα χώρου, που μπορεί και πρέπει να αξιοποιηθεί, να εξυπηρετήσει και να συνυπάρξει με τις σύγχρονες ανάγκες.

Πικιώνης: Διαμόρφωση διαδρομών στο Λόφο της Ακρόπολης